

הורים וילדים – מלחמה ושלום

קריאה מחודשת במצוות "כיבוד הורים"¹ / גבריאל אילוז

- א. פתיחה
- ב. כיבוד הורים – כבוד ה'
- ג. כיבוד הורים בכפיפות
 - ג.1. פגיעה בכבודו
 - ג.2. פגיעה בממונו
- ד. כבוד ה' בכפיפות
- ה. כיבוד הורים וה' בשיח והרמוניה
- ו. סיכום

א. פתיחה

מצוות כיבוד הורים נראית לנו פעמים רבות כמצווה קשה ומתישה, במיוחד בגיל ההתבגרות כאשר הנער רוצה ליצור לעצמו עצמאות אישיותית אשר לא תמיד הולכת בתמימות דעים עם רצון הוריו. דבר זה גורם למחלוקות רבות בין הנער להוריו, שלפעמים מחריפות וגורמות לחיכוכים ומריבות, ולעיתים אף לנטישת הנער את בית הוריו.

מהו רצון התורה לגבי אותו נער מתבגר? התורה מצווה אותנו על מצוות כיבוד הורים, אך האם זה אומר בהכרח לציית ולהקשיב לכל מה שההורים רוצים?

אוסף עוד שאלה - הרי התורה דורשת מהאדם: "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְכֶסֶף אֶחָד" (בראשית ב, כד). עזיבת הבית זהו צעד שבדרך כלל

¹ חשוב לי לציין את מאמרו של מורי ורבי הרב שרלו העוסק בנושא זה בפן ההלכתי שלו: 'האם חייב ילד לציית להוריו?' <https://www.ypt.co.il/beit-hamidrash/view.asp?id=4267> (באתר הישיבה). אנצל את כמה זו להודות לישיבה ולרבניה, מהם ינקתי תורה בשש השנים האחרונות, ממש תודה רבה.

מאוד קשה להורים. האין ציווי זה סותר את מצוות כיבוד ההורים? ואם לא, כיצד זוג הבונה את ביתו החדש, צריך להתייחס אל ביתו הישן בצורה מכובדת וראויה? מצד שני - אחת הסיבות השכיחות לכמות הגבוהה של מקרי הגירושין בישראל בפרט ובעולם המערבי בכלל, היא היחס התלתי בהורים. לפעמים הקושי לעזוב את בית-ההורים, התלות המתמדת בהם (בפן הכלכלי ובפן הרגשי) מקשה מאוד על בניית בית חדש בצורה תקינה וטובה. אם כן, מהי הגישה הנכונה כלפי ההורים ביחס לרצונות הפרטיים והאישיים של בנם?

במאמר זה ננסה להציע קריאה מחודשת במצוות כיבוד הורים, קריאה אשר מעבירה את כיבוד ההורים מצייתנות לנתינת מקום, מכפייתיות לשיח ודיבור. בנוסף, במאמר זה נראה כיצד קריאה זו יכולה להשפיע על היחס שלנו עם ה'.

ב. כיבוד הורים - כבוד ה'

ראשית, נראה שמצוות כיבוד הורים קשורה בקשר הדוק לכבוד ה'. יש לכך כמה הוכחות:

1. הציווי "כבד את" נזכר רק שלוש פעמים בתנ"ך: פעמיים כלפי ההורים: "כבד את אביך ואת אמך" (שמות כ, יב; דברים ה, טז), ופעם אחת כלפי הקב"ה - "כבד את ה' מהונך" (משלי ג, ט). דבר זה מצביע על הקשר בין השניים.
2. רק ההורים וה' הם מושא ליראה². לגבי ה' נאמר: "את ה' אלוהיך תירא" (דברים י, כ), ולגבי ההורים נאמר: "איש אמו ואביו תיראו" (ויקרא יט, ג).

² אמנם רבי עקיבא דרש: "את ה' אלוהיך תירא - לרבות תלמידי חכמים" (בבלי פסחים כב ע"ב), אבל זו דרשה בלבד ואינה כתובה במפורש בפסוקים. גם אם נקבל את הדרשה, תלמידי חכמים מייצגים את הקב"ה בעולם ולכן זה דומה.

3. האיסור לקלל חל על ה' ועל ההורים³: לגבי ה' נאמר "אֶל-לְהִים לֹא תִקְלָל" (שמות כב, כז), ולגבי איסור קללת ההורים נאמר: "וּמִקְלָל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת" (שמות כא, יז).
4. שם ה' מוזכר בכל צווי התורה של כיבוד הורים⁴, ונראה בולט מאוד שה' נוכח בכיבוד ההורים.

אלו ההוכחות במקרא. ניתן לראות את הקבלה זו גם בדברי חז"ל:

ת"ר נאמר: כבד את אביך ואת אמך, ונאמר: כבד את ה' מהונך, **השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום**; נאמר: איש אמו ואביו תיראו, ונאמר: את ה' א-להיך תירא ואותו תעבוד, השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום; נאמר: מקלל אביו ואמו מות יומת, ונאמר: איש איש כי יקלל א-להיו ונשא חטאו, השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום; אבל בהכאה - ודאי אי אפשר; וכן בדין, ששלשתן שותפין בו (קידושין ל ע"ב; כל ההדגשות הן שלי).

אנו רואים מדברי חז"ל בתוספתא, שישנה השוואה מלאה בין יחס הבן להוריו לבין יחס האדם לא-לוהיו, חוץ ממקרה שלא ניתן להחיל השוואה זו (הכאת ה').

הרמב"ן מרחיב את ההקבלה, ומחייב את הבן לכבד את הוריו בדברים שהוא חייב כלפי ה' בעשרת הדיברות:

(1) שיודה בו שהוא אביו, (2) ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו, (3) ולא יעבדנו כבן לירושתו, או לענין אחר שיצפה ממנו, (4) ולא ישא שם אביו וישבע בחיי אביו לשוא ולשקר (רמב"ן על שמות כ, יב; המספור שלי).

אנו רואים שהרמב"ן מחייב את הבן להודות בזהות אביו, אוסר על הבן לכפור במציאות אביו, ואוסר להישבע בשמו. הוא לוקח זאת ככל הנראה מההקבלה

³ אמנם גם על נשיא נאמר "ונשיא בעמך לא תאור" (שמות כב, כז) ודבר זה מעיד על קשר שיש בין היחס להורים, לה' ולנשיא.

⁴ שמות כ, יב: "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכּוֹן יְמֵיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יִקְנֶה אֶל-לְהִיךָ נָתַן לְךָ".
דברים ה, טז: "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹנֶה אֶל-לְהִיךָ".
ויקרא יט, ג: "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שְׁבֹתַי תִּשְׁמְרוּ אֲנִי יְקֹנֶה אֶל-לְהִיכֶם."

האמורה לעיל, ההקבלה בין כיבוד הורים לכבוד ה' הנמצאת בעשרת הדיברות בספר שמות.

הגמרא במסכת קידושין, בדפים ל ע"ב-לב ע"ב עוסקת במצוות כיבוד הורים ובגדריה, ומוסיפה הרבה סיפורים על מצווה חשובה זו. דבר בולט הוא שהגמרא שוזרת בתוך הדיון על כיבוד הורים גם את כבוד ה'. ראשית, היא אומרת שכיבוד הורים זה תנאי לנוכחות אלוהית בבית:

ת"ר, שלשה שותפין הן באדם: הקדוש ברוך הוא, ואביו, ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקדוש ברוך הוא: **מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני** (בבלי קידושין ל ע"ב).

כך גם להפך, בבית שלא מכבדים בו את ההורים:

תני תנא קמיה דרב נחמן: בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אמר הקדוש ברוך הוא: יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני (שם לא ע"א).

כלומר, כיבוד הורים הוא תנאי הכרחי לכך שה' ינכח בבית, ולהפך - אם לא מכבדים את ההורים ה' לא נוכח בבית.

ניתן לראות את כיבוד הורים, לא רק כתנאי למציאות א-לוהית, אלא אפילו ככבוד ה' עצמו. כלומר, כשהבן מכבד את הוריו הוא גם מכבד את ה'. תפיסה זו כנראה נובעת מהדמיון שיש בין ה' וההורים⁵. ההורים מסמלים את ה' בעולם, ולכן כשהבן מכבד את הוריו הוא מכבד את ה'. ניתן לראות זאת מהסיפור על רב יוסף (קידושין לא ע"ב) שכאשר שמע את קול רגלי אימו, הוא קם מלפניה ואמר: "איך קם מקמי שכינה

⁵ דמיון זה נובע מכך ששניהם יוצרים אדם, ולכן האדם נברא "בצלם א-להים", הוא יכול לברוא. וכך כותב פילון האלכסנדרוני: "מסתבר שטבע ההורים הוא על הגבול שבין ההווה בת - האלמוות ובת - התמותה. בת התמותה - בשל קרבתם לבני האדם ולשאר בעלי החיים מהיות גופם בו חלוף. בת האלמוות - בשל הידמותם בהולדה לא-לוהים מוליד היקום" (פילון האלכסנדרוני, 'חיבור על עשרת הדיברות', כבד את אביך ואת אמך).

דאטיא" (תרגום: אקום לפני השכינה שמגיעה). סיפור זה מראה על ההקבלה והדמיון הרב שיש בין ההורים לקב"ה.

לסיכום, ראינו כיצד מצוות כיבוד הורים קשורה בקשר הדוק לכבוד ה' והיחס אליה⁶.

ג. כיבוד הורים בכפיפות

בתוך הרצף האגדתי על סוגיית כיבוד ההורים, ישנם סיפורים המספרים לנו כיצד התנאים והאמוראים כיבדו את הוריהם. בסיפורים ובסוגיות הבאות נראה כיצד מצוות כיבוד הורים מתבטאת דווקא דרך כפיפות קומה ו"ניצחון" של ההורים. לפי דעתי, הגמרא מציגה את כיבוד ההורים כדבר שבא על חשבון הבן בשני אפיקים: אפיק הכבוד - הבן צריך להמעיט מכבודו שלו כדי לכבד את הוריו, ואפיק הממון - הבן צריך להחסיר מכספו כדי לתת להוריו. נרחיב את אפיקים אלו כעת.

⁶ מעניין מאוד הקשר בין מצוות אלו למצוות השבת. לפי דעתי ישנו קשר הדוק בין השבת למצוות אלו מכמה סיבות:

השבת תמיד מופיעה בסמיכות למצוות כיבוד הורים, הן בעשרת הדברות, והן בויקרא: "איש אמו וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֵת שִׁבְתִּי תִשְׁמְרוּ אֲנִי יְקֻנֶךָ לְהִיכֶם" (ויקרא יט, ג).

גם על השבת וגם על כיבוד ההורים (וגם על הדינין) נצטוו עמ"י במרה, בגלל שבשניהם כתוב בעשרת הדברות "כאשר צוך", והגמרא בסנהדרין דורשת שעמ"י צווה על כך במרה, שם כתוב: "שם שם לו חק ומשפט וְשֵׁם נִסְהוּ" (שמות טו, כה), וכך כתוב בגמרא: "עשר מצות נצטוו ישראל במרה, שבע שקיבלו עליהן בני נח, והוסיפו עליהן: דינין, ושבת, וכיבוד אב ואם. דינין - דכתיב שם שם לו חק ומשפט, שבת וכיבוד אב ואם - דכתיב כאשר צוך ה' א-להיך, ואמר רב יהודה: כאשר צוך - במרה" (בבלי סנהדרין נו ע"ב).

גם את מצוות השבת וגם כיבוד הורים יש שתי דרכים לקיים: שמור וזכור - כיבוד ומורא. זכור וכיבוד מבטאים את הדברים החיוביים שהבן נדרש לעשות להורים או לשבת, ושמור ומורא מבטאים את הדברים שאותם אסור לעשות - ל"ט אבות המלאכה בשבת, ובכיבוד הורים: "מורא - לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו" (בבלי קידושין לא ע"ב).

ניתן לומר ששתי המצוות הללו הן טבעיות לאדם והיה מקיים אותן גם ללא התורה. כיבוד הורים זה פשוט, אבל שמירת שבת כיצד? אלא כוונתי היא לצד הרוחני בשבת - טבעי שהאדם המכיר בבוראו ירצה להקדיש יום שלם כדי לזכור את בוראו ולהנכיח אותו בחייו (ניתן לחלוק על זה).

ג.1. פגיעה בכבוד

ראשית, נראה שכדי לכבד את הוריו בצורה המיטבית, הבן מחויב להגיע למצב של בוש ע"י ההורים ולא להכלימם. כך מספרת הגמרא:

כי אתא רב דימי אמר: פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי, ובאתה אמו וקרעתו ממנו, וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו, ולא הכלימה.

רבי טרפון הוה ליה ההיא אמא, דכל אימת דהות בעיא למיסק לפוריא - גחין וסליק לה, וכל אימת דהות נחית - נחתת עלויה, אתא וקא משתבח בי מדרשא, אמרי ליה: **עדיין לא הגעת לחצי כיבוד, כלום זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה?** (תרגום חופשי: לרבי טרפון הייתה אמא, שכל פעם שרצתה לעלות למיטה - הוא התכופף כדי שתעלה עליו, וכל פעם שירדה, היא ירדה עליו. הוא השתבח בכך בבית המדרש, וחכמים אמרו לו: עדיין לא קיימת את המצווה בשלמות! האם היא זרקה את ארנקך בפניך לים ולא ביישת אותה?).

שאלו את ר"א: עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים בפניו, ואינו מכלימו (בבלי קידושין לא ע"א-לב ע"א).

אנו רואים ששיא כיבוד ההורים מגיע ברגע קיצוני: רגע של בוש גדולה של האדם, שבו הוא מפסיד את ממונו, או שהוא מתבייש בעיני אנשים נכבדים (גדולי רומי), וכל זה על ידי ההורים. כל עוד ההורים לא זרקו את הארנק לים והבן לא ביישם על כך - הבן לא קיים את המצווה בשלמות. הסיפור על רבי טרפון שרוכן כדי שאימו תדרוך עליו מראה לנו באופן ציורי כיצד צריך להיות היחס של הבן להורים: הוא צריך להיות שפל כדי לכבדם ולרומם אותם.

הבן המכבד את הוריו נדרש לשתוק, לא להגיב, לא להכלים ולבייש. דבר זה מראה על כך שברור מיהו האדם החשוב, מיהו האדם אשר כבודו נדרש - ההורים⁷.

⁷ כמובן שצריך לומר ששניהם כפופים למצוות ה' ולרצונו, כמו שכתוב: "תנו רבנן: מנין שאם אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזיר שלא ישמע לו? - שנאמר 'איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה' - כולכם חייבין בכבודי" (בבלי בבא מציעא לב ע"א).

לפי דעתי, נראה מכל סיפורים אלו שמצוות כיבוד הורים באה על גבי הרצון האישי של הבן, וככל שהאדם יכפיף את עצמו להוריו - כך הוא מקיים את המצווה בהידור רב יותר.

ג.2. פגיעה בממונו

בסיפורים המפורסמים על דמא בן נתינה - שבשל קוצר היריעה איני רואה צורך להביא אותם - הכבוד של דמא מתבטא בכך שהיה מוכן להפסיד כסף רב שחכמים הציעו לו רק בשביל כבוד אביו, כמו שאמר לחכמים: "אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא" (בבלי קידושין לא ע"א).

הירושלמי (קידושין א, ז) מחייב את הבן לחזור על הפתחים בשביל הוריו אם אין לו כסף משלו לתת להם⁸, וכך סוברים גם התוספות (קידושין לא ע"א ד"ה "כבוד") - דבר שלא מצינו בשביל כבוד ה'⁹. חיזור על הפתחים בשביל הוריו גורם להפסדו הממוני של האדם, הנותן את מעט כספו לאחר, וגם גורם לבושה ולהשפלה¹⁰.

בנוסף נביא את המשנה: "אבדתו ואבדת אביו - אבדתו קודמת" (ב"מ ב, יא), שהגמרא מבארת מפני ש"שלך קודם לשל כל אדם" (בבלי בבא מציעא לג ע"א). משנה זו מוכיחה לנו את הטענה שתמיד כיבוד הורים נמצא בקונפליקט מסוים מול הכיבוד של האדם עצמו וצרכיו ואבדותיו. אמנם אבדת הבן קודמת לאבדת האב, אבל עצם המשנה הזו מצביעה לנו על כך שישנה "מלחמה" בין הבן לאב.

ניתן לראות את הקונפליקט הזה בצורה מיטבית בסוגיה שלנו, כאשר הגמרא שואלת "משל מי? האם משל אב או משל בן?" (בבלי קידושין לב ע"א), שכוונת הגמרא היא

⁸ "ואם בין שיש לך בין שאין לך כבוד את אביך ואת אמך אפילו את מסבב על הפתחים" (ירושלמי קידושין א, ז).

⁹ אמנם מצינו חיזור על הפתחים בשביל שתיית ארבע כוסות ובשביל שתיית יין לקידוש בשבת, אבל נראה שאלה מצוות מועטות ביחס למספר המצוות שבין אדם למקום, לעומת מצוות כיבוד הורים, שצריך לחזור על הפתחים בשביל מצווה יחידה זו.

¹⁰ עד כדי כך שר"ע אמר: "עשה שבתך חול - ואל תצטרך לבריות" (שבת קיח ע"א).

- על מי מוטל לשלם על מצוות כיבוד הורים? האם משל הבן או משל ההורים?
מעצם השאלה ניתן להניח שתי הנחות:

1. כיבוד הורים כולל בתוכו הפסד ממוני כלשהו.
2. כיבוד הורים ממומן או ע"י הבן או ע"י האב. אין אפשרות ממוצעת אלא יש לה תשובה אחת¹¹.

לסיכום, לשיטתנו הגמרא מציגה את כיבוד הורים כדבר הגורם לבן להיות שפל וחסר ממון, וזה מקשה מאוד על הבן לקיים את המצווה הזו.

ד. כבוד ה' בכפיפות

כאמור לעיל, ישנו קשר הדוק בין כיבוד הורים לכבוד ה'. הסוגיה בגמרא העוסקת בכיבוד הורים, עוסקת גם בכבוד ה'. שתי סוגיות אלו שזורות אחת בשנייה בדברי הגמרא. בפרק זה ננסה להציג את דברי הגמרא ביחס לכבוד ה', ונראה את הקשר לכיבוד הורים.

אמר רבי יהושע בן לוי: אסור לאדם שיהלך ארבע אמות בקומה זקופה, שנא': מלא כל הארץ כבודו. רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש, אמר: שכינה למעלה מראשי (בבלי קידושין לא ע"א)
הגמרא מראה כיצד האדם צריך להתייחס כלפי הקב"ה. האדם צריך ללכת בכפיפות קומה¹² ולא בקומה זקופה, מפני ש"מלא כל הארץ כבודו". לכן גם צריך להניח כיסוי על הראש, שהרי "שכינה למעלה מראשי" (בבלי קידושין לא ע"א). גמרא זו יוצאת

¹¹ להלכה נפסק שמשל האב.

¹² ניתן לראות שהעונש על אי כפיפות קומה מופיע לראשונה אצל הנחש, שנתן עיניו במה שלא שלו, בחוה, ולכן נענש לזחול על הרצפה: "אני אמרתי יהלך בקומה זקופה, עכשיו על גחוני ילך" (בבלי סוטה ט ע"ב). זה מראה שהליכה בכפיפות קומה נועדה להשפיל את האדם ולהזכיר לו את ה'.

מנקודת הנחה שאם האדם ילך בקומה זקופה הוא "יקח" לקב"ה את המקום¹³. אם האדם ילך בכפיפות קומה הוא ינכיח את הקב"ה ויתן לו מקום, ובלשונו של הר"ן: "כדי שיראה שיש לו אדון על גביו וסביביו שרואה ויודע כל מצפוניו" (הר"ן, קידושין יב ע"ב בדפי הרי"ף).

ניתן לראות את הגמרא הזו כסמל, שהאדם צריך להכפיף את עצמו ואת רצונותיו כלפי ה', וכך הוא מכבד אותו ונותן לו מקום¹⁴. ניתן לראות התמסרות לעבודת ה' גם במשנה העוסקת בפסוק "ואהבת":

ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" בכל לבבך - בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע. ובכל נפשך - אפילו הוא נוטל את נפשך. ובכל מאדך - בכל ממונך. דבר אחר בכל מאדך - בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד (משנה ברכות ט, ה).

האדם מצווה בפסוק זה לתת את חייו, ממונו, יצוריו, וכל מאודו לקב"ה. זו עבודת ה' מתוך התמסרות והתבטלות כלפי רצון ה'. עבודת ה' כזאת היא לא דבר פשוט. היא סותרת את רצונו הטבעי של האדם, ומצווה עליו להקריב את רצונו כלפי ה'.

ניתן לראות היטב את סגנון עבודת ה' הזו בהגותו של הגרי"ד סולובייצ'ק, כשהוא מדבר על עקידת יצחק:

הפעולה הדתית בעיקרה חוויית סבל היא. כשהאדם מזדמן עם האל לפונדק אחד, הוא נתבע על ידי האל להקרבה עצמית, המתבטאת במאבק עם יצוריו הפרימיטיביים, בשבירת הרצון, בקבלת 'משא' טרנסצנדנטלי, בויתור על חמדת בשר מוגזמת, בהסתייגות לפרקים מן הנעים והערב, ובהתמכרות אל המר המוזר, בהתנגשות עם משטר חילוני, ובכמיהותיו אל עולם פרדוקסלי

¹³ וכך כתב מהרש"א: "אסור לאדם שיהלך ארבע אמות כו' שיעורו של אדם בכל מקום ארבע אמות וזה שהולך אותן ד' אמות בקומה זקופה ודומה לו כאילו הם שלו ממש ואין מקום לשכינה שם" (מהרש"א חידושי אגדות קידושין לא ע"א)

¹⁴ כך פסק הרב עובדיה: "אין לילך בקומה זקופה, שההולך בקומה זקופה, כביכול דוחק רגלי השכינה. ואפילו עומד במקומו ואינו הולך, אסור להיות בקומה זקופה. ודין זה נאמר לכל אדם, ולא רק לתלמיד חכם. וכן דין זה נאמר לא רק בבית המדרש, אלא בכל מקום, דהא מלא כל הארץ כבודו. ומכל מקום לא יכוף ראשו יותר מדאי, אלא במדה בינונית בכדי שיראה את הבא כנגד פניו בלי שיזקוף עיניו למעלה יותר מדאי" (ילקוט יוסף השכמת הבוקר סימן ב, דין לבישת בגדים וכיסוי הראש).

שאינו מובן לאחרים. **הקרב את קרבנך!** זהו הצו העיקרי הניתן לאיש הדת. בחירי האומה, מאותה שעה שגילו את האל, התעסקו בפעולת הקרבה מתמידה. (הגרי"ד סולובייצ'ק, 'דברי השקפה', עמ' 254-255).

אם נסכם את דברינו עד כה, ראינו כיצד כיבוד הורים וכבוד ה' מתוארים בגמרא כמצוות אשר באות כקונפליקט וכסתירה לחייו של האדם, והוא נדרש למלא אחר ציווי ה' ולכבד את הוריו ואת ה'.

בפרק הבא ננסה להציע קריאה רכה ומחודשת למצוות כיבוד הורים ולכבוד ה'.

ה. כיבוד הורים וה' בשיח והרמוניה

אני רוצה להציע שכיום, בארץ ישראל, מצוות כיבוד הורים וכבוד ה' צריכים להתקיים בצורה טובה ונינוחה, ולא מתוך עמדה של השפלת הבן. מדוע? מפני שאני חושב שנקודת מוצאה של הגמרא השתנתה. הגמרא יצאה מנקודת הנחה שהיחס אל ה' ואל ההורים הוא יחס של "משחק סכום אפס", או שה' וההורים יקבלו כבוד, או שהבן יקבל כבוד. אני חושב שכיום בארץ ישראל אנו עוברים משפה של מלחמה (שהייתה אופיינית לגלות) לשפה של שלום והבנה. זו הבנה שרעיון "מלא כל הארץ כבודו" איננו סותר את קיומו של האדם, אלא להפך, הוא רק מנכיח ומגדיל את כבודו של האדם, שה' נמצא בתוכו. ככל שהאדם יגדל ויתכבד כך כבודו של ה' יגדל. לכן האדם מצווה בארץ ישראל ללכת בקומה זקופה, כי כך הוא ינכיח את ה' בעולם, בדרך הילוכו. גם ביחס להורים - ההורים כיום אינם רוצים שבנם יתכופף וישפיל את עצמו עבורם, אלא להפך, הם רוצים שהוא יגדל ויתחזק ויעמוד בכוחות עצמו ללא תלות בהם.

כעת נראה קטע מתוך דברי הרב קוק, העוסק רבות ביחסים בין הבנים (הדור הצעיר - הישוב החדש) לבין האבות (הדור והישוב הישן המייצגים את המסורת) בפסוק: "וְהָשִׁיב לְבָבְךָ לְבָבְךָ עַל פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ" (מלאכי ג, כד), המדבר על מה יקרה "לפני בוא יום ה' הגדול והנורא" (שם, כג):

התחיה של "השבת לב אבות אל בנים ולב בנים אל אבותם" אי-אפשר להיות כי-אם דוקא על-ידי אוירא דארץ-ישראל. כההטבה המוסרית של היחיד, כן של הכלל כולו היא נכללת בשתי המדרגות הידועות של הישר, והכובש. כשם שהיחיד בשעה שהוא עדיין לא עלה עד מרום פסגת המוסר הגמור, בשעה שבטבעו עוד לא נחקק יפה החותם של הצדק והטוב, אז דרכו הישרה קשה עליו, הוא צריך למלחמות על כל צעד והוא מוכרח להדוך את כחותיו הרעים, לכבשם ולבטלם לפעמים. אבל זה איננו דרך האורה עדיין, כי כאשר יוסיף לקח, וישתמש באורה של תורה מצורף עם המאור השכלי והנטיה הטבעית, שבלב הישר והתמים שהתעורר יפה, אז ימצא כי הוא איננו צריך כל-כך להיות בעל מלחמות. ואם לפעמים יהיה לו צורך במלחמה, יראה גבורה אחרת, ולגמרי אחרת, כי לא יכבוש את שום כח מכחות נפשו שיהיו אסורים וכלואים, שלא יעשו מאומה, כי-אם יקחם ישעבדם "בחבלי אדם ובעבותות אהבה" אל הטוב ואל הישר, אל מרומי המגמות היותר נשאות, שהם הנם החפצים הא-להיים. ואז יצא מכלל עבדות ויהיה בן חורין, מאושר, עטור בעבדות העליונה שהיא עטרת תפארת, "עטרת זהב מזוקק על ראשו".

[...] ולב האבות יתחיל להכיר את כל אוצר הטוב והסגולה הגנוזה שבבנים, בעומק נפשם הערה והחיה, והבנים יכירו את הקדושה והטהרה, ההוד והתפארת המלאים בלב האבות, שלקחו להם כל אלה בנחלה מדור דורים, ע"י שמירת קדושתה של תורה ומצותיה וע"י הדבקות הפנימית בשם ד' אלקי ישראל, שוכן בציון ובחר בירושלם. וכל אחד מחבירו יקח את כל הטוב, את כל הנאה והכשר, אחרי הזרחת אור החכמה, הגבורה, העז והענוה משני הצדדים, שכל אלה יביאו להכרה נאמנה, שרק ע"י ההתאחדות הרוחנית של ישראל הצעיר עם ישראל הזקן תבא ישועה ותצמח גאולה..." (מאמר הדור, קיב-קיג).

הרב קוק תיאר מצב שבו אדם לא יצטרך להילחם כדי לעבוד את ה', אלא הוא יעשה את זה מתוך שלמות פנימית ושמחה גדולה. הוא תיאר את היחסים בין ההורים לילדיהם כיחסים אשר מפרים אחד את השני ונותנים מקום אחד לשני. כל צד מכבד את הצד השני, ומבין את חשיבותו ואת הדבר שהוא נותן לו. צריך לזכור שההורים נהיו הורים בזכות ילדיהם, והילדים נהיו ילדים בזכות הוריהם. ע"פ דברי הרב קוק ניתן להעביר את מצוות כיבוד הורים משפה של מלחמה לשפה של שלום. אין מלחמה על המקום ועל הכבוד, אלא להפך, כל אחד רק רוצה לכבד את השני, וזה

לא מגיע לשפלות וביזיון של האדם. אם בתחילתו של המאמר הצגנו את שיאו של כיבוד הורים כשההורים זורקים את הארנק לים והבן לא מכלימם על כך, כעת נאמר ששיא כיבוד הורים יהיה כשהם יעשו זאת והבן ינסה למנוע בעדם דבר כזה, וידבר איתם על כך, וינסה להבין את המקום שלהם, ויבהיר להם שכספו זה דבר חשוב לו והוא אינו מוכן לוותר עליו בקלות כזו, והם צריכים לכבד את ממונו כפי שהוא מכבד את שלהם.

אם דברינו נכונים עד כה, יש לכך השלכות רבות על היחסים שלנו עם הקב"ה ועם ההורים: אנו צריכים לבוא אליהם עם הבנה והקשבה לצרכים והרצונות שלנו (הילדים) וכך נדע לעשות את ההתאמות עם רצון ה' ורצון ההורים. כמובן שאנו נדרשים תמיד לקיים את רצון ה' ורצון ההורים¹⁵, אבל דבר זה צריך להגיע מתוך שמחה ומתוך מלאות נפשית, ולא מתוך שפיפות קומה.

לפי דעתי דבר זה יכול לעזור להרבה מאוד נערים אשר נתקלים חדשים לבקרים בחיכוכים עם הוריהם על כל מיני נושאים שונים. ע"פ מאמר זה, הנער צריך להבין לעומק את רצונו, להקשיב לרצון הוריו ולנסות להגיע איתם לעמק השווה, ולא להכפיף את רצון הוריו לחייו, דבר שאופייני לגלות ולא לחיים פה בארץ ישראל.

ו. סיכום

בתחילה הראינו את הקשר ההדוק בין כיבוד הורים לכבוד ה', ואז הראינו כיצד הגמרא נותנת למצוות אלו אופי "מלחמתי". בסופו של המאמר הבעתי את עמדותי שמצוות אלו עוברות לשפה אחרת, לשפה של שלום ופשרה, ולא של מלחמה ושפיפות.

¹⁵ כמובן שהתנועה של הקרבה ומלחמה עדיין תהיה קיימת לעיתים, אבל כדרך שצריך לעבוד דרכה, ולא כאידיאל כפי שמוצג בגרי"ד סלובייצ'ק המובא לעיל.